

PASLAPTINGOSIOS fotografės Paulinos Mongirdaitės portretai

Jolanta KLIETKUTĖ

Paulina Mongirdaitė. Nuotrauka iš Agnieškos Jakubčyk (Lenkija) šeimos albumo

Ką naujo galima parašyti apie pirmąją Lietuvoje moterį fotografę Pauliną Mongirdaitę? Atrodo, kad jos gyvenimas ir veikla pakankamai ištyrinėti ir dar 2015 m. nugulė knygoje „Pirmieji pajūrio fotografai: Paulina Mongirdaitė, Ignas Stropus“. Tačiau publikacijose ji vis dar vadinama „fotografe, kurios gyvenimą gaubia paslaptis“. Šiandien – apie su ja susijusius naujus atradimus.

P. Mongirdaitė gimė apie 1865-uosius metus (tikslī gimimo data ir vieta vis dar nežinoma) Kaugo gubernijos Raseinių apskrities bajorų Mečislavo ir Sofijos Mongirdų šeimoje. Mirė 1924 m. lapkričio 5 d. Palangoje. Palaidota Palangos kapinėse, netoli koplyčios, tačiau tikslī jos kapo vieta nežinoma.

Paulina didžiavosi savo giminės herbu ir turėjo

net kelis antspaudus su įrašu „Wadwicz Mongird / Polangen“, kuriais ženklino savo nuotraukas. Dėl to kai kuriuose periodinės spaudos straipsniuose klaidingai įvardijamas fotografas vyras Vadvičius Mongirdas. Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugoma nuotrauka, kurios nugarėlėje yra du antspaudai „Wadwicz Mongird / Polangen“ ir „ФОТОГРАФИЯ / П. МОНГИРДЪ / ПОЛАНГЕНЪ / Курляндской губ.“ (FOTOGRAFIJA / P. MONGIRD / PALANGA / Kuršo gubernija). Ši fotografija įrodo, kad „Wadwicz Mongird“ antspaudas tikrai priklausė P. Mongirdaitei.

1880–1884 m. Paulina mokėsi Varšuvoje – privačiame ponios Henrikos Čarnockos pensione. Apie 1889-uosius metus ji Palangoje atidarė pirmąją meninės fotografijos ateljė. Nepavyko rasti duomenų, kur ji mokėsi fotografijos. P. Mongirdaitės dukterėčia Janina Vrotnovska (1892–1976) prisiminimų sąsiuvinyje yra nurodžiusi, kad Paulina baigė ponių Tleck įkurtus fotografijos kursus, deja šios pavardės Lenkijos fotografų sąrašuose nėra.

P. Mongirdaitė dažnai lankydavo savo seserį Zofiją Valickienę, gyvenusią vienoje gražiausių Varšuvos gatvių – Krokuvos priemiesčio g. 50. Toje pačioje gatvėje 42 numeriu pažymėtame name fotopaviljoną ir fotoprekių krautuvę nuomojosi, o vėliau perėmė Jadvyga Golč. Šioje fotoateljė nuolat nemokamai praktikavosi bent kelios merginos. Iš pradžių maniau, kad yra pagrindo teigti, jog pirmąsias fotografijos pamokas P. Mongirdaitė galėjo gauti būtent čia. Tačiau, išsamiau ištyrinėjus J. Golcz biografiją, paaiškėjo, kad baigusi mokslus pensione, P. Mongirdaitės bendraamžė studijavo tapybą, vėliau trejus metus mokėsi fotografijos Vienoje, Paryžiuje ir Berlyne. Modernumu garsėjusioje Varšuvos fotoateljė „Golcz i Szalay“ Paulina galėjo lankytis tik po 1895-ųjų ar net po 1901-ųjų metų. Viešėdama pas seserį ji į fotoateljė „Golcz i Szalay“ tikrai galėjo ne

kartą užsukti, nes tai buvo vienintelė vieta Varšuvoje, kur pirmieji fotografijos meistrai susitikdavo, keisdavosi naujienomis, diskutuodavo. Čia buvo galima ne tik nufotografuoti, bet ir įsigyti aukštos klasės naujausių fotografijos priemonių. Šioje fotoateljė lankydavosi aristokratai, rašytojai, muzikantai, kūrėjai, žinių, kad čia mokėsi Paulina, nėra ir vis dar negalime pasakyti, kur apie 1885–1887-uosius metus P. Mongirdaitė mokėsi fotografijos.

Ilgą laiką nebuvo žinoma nė vieno pačios P. Mongirdaitės portreto. Jos išvaizdą fotografijos istorijos tyrinėtojai laikė neįminta mįsle.

Ieškodama bent menkiausių nuorodų į menininkės portretą, patekdavau į aklavietę: tiek Lietuvos, tiek Lenkijos fotografijos istorikai teigė, kad tai yra „neįmanoma misija“. Vis dėlto įvyko stebuklas – Lenkijoje Paulinos sesers proprovaikaičių šeimos nuotraukų albume pavyko rasti net keturias fotografijas: vieną portretinę (ji jau yra tapusi P. Mongirdaitės ikonine nuotrauka) ir tris grupines, kuriose fotografė įamžinta su savo artimaisiais. Tikėtina, kad tada fotoaparato mygtuką nuspaudė ne pati P. Mongirdaitė, bet tai nereiškia, kad tai ne jos fotografuota, nes tada fotografijos autoriumi buvo laikomas tas, kuris parinkdavo foną, dekoracijas, kompoziciją, sureguliuodavo apšvietimą, apskaičiuodavo nustatymus ir kt. Tad šiuo atveju nuotraukų autoryste nereikėtų abejoti – tai buvo P. Mongirdaitė.

Privačioje Fausto Augustino kolekcijoje esantis 1904 m. išleistas P. Mongirdaitės atvirukas su Vaitkuškio (Ukmergės r.) dvaro vaizdu bei Lietuvos nacionalinės Marty-

Mongirdų šeima. Stovi (iš kairės į dešinę): Paulina Mongirdaitė, jos sesuo Zofija Valicka (Mongirdaitė), Zofijos vyras Stanislovas Valickas. Sėdi (iš kairės į dešinę): Zofijos duktė Janina Valicka, Paulinos motina Zofija Mongird (Griškevičiūtė), Zofijos duktė Nora Valicka (Bucevičienė), Noros vyras advokatas Boleslovas Bucevičius. Fotografuota P. Mongirdaitės fotopaviljone apie 1907-uosius metus.

„Pasisėdėjimas po klevais“ – Janinos Valickos įrašas nugarėlėje lenkų kalba. Iš kairės į dešinę: Boleslovas Bucevičius, Zofija Mongird (Griškevičiūtė), Nora Valicka, Paulina Mongirdaitė, už jos stovi Stanislovas Valickas, Zofija Valicka. Priekyje sėdi Janina Valicka. Apie 1907 m. Fotografas nežinomas

Nuotraukos iš Agnieškos Jakubčyk šeimos albumo

no Mažvydo bibliotekos Kosakovskių fonde esančios septynios šiai fotografei priskiriamos nuotraukos leidžia daryti prielaidą, kad Paulina Mongirdaitė lankėsi Vaitkuškyje, vadinas galėjo būti pažįstama ir su grafu Stanislovu Kazimieru Kosakovskiu (1837–1905), kuris fotografija susidomėjo būdamas 57 metų amžiaus, t. y. 1894 metais. Tada .P. Mongirdaitė jau dirbo fotografe Palangoje.

(Nukelta į 8 p.)

Tuhanovičių viloje Palangoje. Iš kairės į dešinę: Zofija Mongird (Griškevičiūtė), Paulina Mongirdaitė, nežinoma moteris, Janina Valicka, Zofija Valicka, Nora Valicka. Apie 1905 m. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Agnieškos Jakubčyk šeimos albumo

Kosakovskių šeimos archyvas. 7: Ikonografija. - 1790-[1919]. 1769: [Baltijos jūros ties Palanga, gyvenamojo namo, gamtos vaizdų nuotraukos] / fotogr. Paulina Mongirdaitė ir kt. LNMMB. Šaltinis: epaveldas.lt

Kosakovskių fondo nuotrauka nr. 5 itin įdomi tuo, kad joje užfiksuotas ir fotografės bei ant trikojo stovinčio fotoaparato šešėlis.

XIX a. pabaigoje grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis įsirengė fotolaboratoriją gimtajame Vaitkuškio dvare. Jis visas savo fotografijas chronologine tvarka klijuodavo į albumus, o visų nuotraukų duomenis surašinėdavo į atskiras knygas. Grafas turėjo padėjėją ir bendradarbį fotografą Jozefą Krajevskį. Abu priklausė Varšuvos fotografijos draugijai.

Pastarieji du atradimai paskatino pasidomėti grafo Kosakovskio nuotraukų albumų turiniu bei jų aprašais.

Nacionalinio M. K. Čiurlinio muziejaus fonduose saugomi 66 Stanislovo Kazimiero Kosakovskio albumai. Spėjimas pasitvirtino: aptiktos dvi portretinės ir trys grupinės nuotraukos, kuriose įamžinta P. Mongirdaitė!

Ypač įdomi albumo nr. 11 keturių nuotraukų serija, sukurta 1895 m. gruodžio 12 dieną. Čia beveik vienodose nuotraukose įamžinti ponai Chrapovicikiai, Meištavičiai, Lempickiai ir panelė Paulina Mongirdaitė (ČDM Ta-5199, p. 2–5, fot. nr. 733–736). Nurodyta, kad šią seriją fotografavo Jozefas Krajevskis, tačiau, įdėmiau ištyrinėjus visas fotografijas, galima daryti prielaidą, kad fotografavo ar bent jau fotografavimui vadovavo būtent Paulina. Spėju, kad fotografė fotokameros iešiklyje sukomponuodavo kadrą ir, kadangi išlaikymas tuo metu būdavo gana ilgas, ji spėdavo nubėgti ir atsistoti prie svečių. Pirmoji nuotrauka (nr. 733) – bandomoji. Joje kompozicija nesuderinta, asmenys sujudėję, veidai „išplaukę“. Paulina Mongirdaitė joje yra pačiame viduryje, paskubomis įsispraudusi tarp vyro ir moters. Antroje nuotraukoje (nr. 734) – asmenys jau daug tvarkingiau išsirikiavę, vaizdas būtų labai tvarkingos kompozicijos, jei tik dešinėje pusėje nestovėtų P. Mongirdaitė, kuri kompoziciją „nusveria“. Trečioji nuotrauka (nr. 735) – idealiausia išlaikymo atžvilgiu. Kompozicijoje fotografei palikta tuščia kėdė, tačiau ji liko prie fotoaparato. Tikriausiai taip atsitiko, todėl, kad fotografė nesiblašė ir liko prie aparatūros. Iš visų keturių nuotraukų būtent ši yra geriausios kokybės. Nuotrauka nr. 736 padaryta visiškai netrukus po to, kai buvo sukurtos trys paminėtosios. Joje Paulina jau stovi kairėje pusėje už kėdės. Iš to, kaip kinta P. Mongirdaitės stovėjimo vieta, bei to fakto, kad kokybiškiausioje nuotraukoje jos nėra įamžinta, spėju, kad fotografavo ne Krajevskis, o P. Mongirdaitė.

Vaitkušio dvaro albumuose kartu su kitų svečių portretais yra ir dvi grafo Kosakovskio sukurtos portretinės P.Mongirdaitės nuotraukos: 1895 m. fotografija saugoma albume nr. E (ČDM Ta-5252, p. 4, fot. 5928), o 1903m. fotografija – albume nr. D (ČDM Ta-5251, p. 43, fot. 5862). Fotografijų registre apie fot. nr. 5862 pažymėta: „Mongird Paulina“ (ČDM Ta-5255, p. 154), o apie fot. nr. 5928 – „Mongird Marcela“ (ČDM Ta-5255, p. 190). Glumina tai, kad įrašytas kitas vardas, tačiau įrašai buvo daromi ne iš karto, o vėliau, ir šiuo atveju rašė ne pats grafas, o J. Krajevskis, tad galimai tiesiog klaida įsivėlė. Dar vienas įdomus faktas yra tas, kad nuotraukoje nr. 5862 fotografė apykaklėje segi tokią pačią segę, kaip ir portretinėje nuotraukoje, esančioje jos Lenkijos giminaičių šeimos nuotraukų albume.

(Nukelta į 12 p.)

Nuotraukoje dešinėje: Paulina Mongirdaitė 1895 metais. Fotografas S. K. Kosakovskis. ČDM Ta-5252, p. 4, fot. 5928

Iš kairės į dešinę: Chrapovickiai, Meištaivičiai, Lempickiai ir panelė Paulina Mongirdaitė. ČDM Ta-5199, fot. 733; Chrapovickiai, Meištaivičiai, Lempickiai ir panelė Paulina Mongirdaitė. ČDM Ta-5199, fot. 734

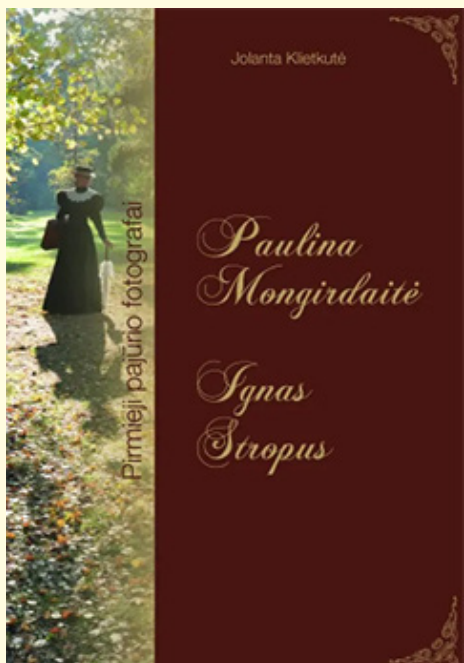

Iš kairės į dešinę: Chrapovickiai, Meištaivičiai, Lempickiai. ČDM Ta-5199, fot. 735; Chrapovickiai, Meištaivičiai, Lempickiai ir panelė Paulina Mongirdaitė. ČDM Ta-5199, fot. 736

Paulina Mongirdaitė 1903 metais. Fotografas S. K. Kosakovskis. ČDM Ta-5251, p. 43, fot. 5862

Taigi, šiuo metu jau žinome tris portretines ir šešias grupines P. Mongirdaitės fotografijas, tad turime unikalią galimybę muziejuose, bibliotekose, archyvuose, taip pat ir privačiose kolekcijose saugomose nuotraukose atpažinti ir įvardyti fotografę Pauliną Mongirdaitę.

2015 m. Jolantos Kliekutės išleistas knygos „Pirmieji Palangos fotografai Paulina Mongirdaitė Ignas Stropus“ viršelis

„Vladas Sipaitis. Dienoraščiai, prisiminimai, laiškai“

Parengė Jurga ŽEMAITYTĖ

2021 m. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus išleido aktoriaus, muziejininko ir puikaus žodžio meistro Remigijaus Vilkaičio knygą „Vladas Sipaitis. Dienoraščiai, prisiminimai, laiškai“. Leidinys unikalus. Jame – nepakartojama autoriaus ir jo herojaus – iškilaus XX a. aktoriaus, režisieriaus, baletų šokėjo, dailininko, poeto, žurnalisto, pedagogo Vlodo Fedoto Sipaičio-Sipavičiaus dueto prisiminimų, seniau ir rengiant knygą parašytų žodžių muzika.

„Antakalnyje snyguriavo... Krūva patišusios žemės, būrelis pagyvenusių vyrų kalvos šlaite – baltuoja virš visų aukšto vyro galva...“ (p. 10) Tai knygos autoriaus prisiminimų apie V. Sipaičio laidotuves Antakalnio Menininkų kalnelyje pradžia.

„Ketinau tiesiog paskelbti nelengvai (šiuolaikiškai turbūt reikėtų pasakyti „pakankamai sunkiai“?) iššifruojamus Vlodo dienoraščius, etapais prašiuoliuoti buvimą Valstybės dramoje ir baletu, pailustruoti nuotraukomis ir... keliauti savo keliu... Nepavyko. Gal taip ir būtų buvę, jei tasai Vlodo gyvenimas būtų nuoseklus. Deja! Aš tiesiog negalėjau suprasti, kokia veiklos kryptis jam buvo svarbiausia. Minėdami tik kaip šokėją ir dramos artistą, mes tiesiog jį apvogtume. Tapyba? Baigė vieną geriausių rusų tapybos mokyklų! Eilavimas? Beveik kasdien po kelis eilėraščius. Aktorstė? Baletas? Taip, penktą metų baletas gal buvo svarbiausias. Ir kinas buvo svarbus... keletą metų. Žurnalistika? Hobis, papildomas uždarbis, buvo Žurnalistų sąjungos narys. Režisūra? Galbūt, tačiau epizodiškai ir per mažai „fanaberijos“. Tačiau Eksperimentinis teatras – galingas epizodas? Taip, bet visų pirma – tai pedagogika. Gal būtų pavykusi muzikinio teatro – operos ir operetės – režisieriaus karjera?“ (p. 15) ir t. t. ir t. t.

Norisi skaityti ir skaityti, vis versti svetimo gy-